

SZEMLE

Mivel a szemlerovatunkban ismertetett folyóiratok jobbára egyetlen magyarországi és határon túli magyar könyvtárban sem található meg, szeretnénk lapunk olvasóinak a jövőben lehetővé tenni, hogy —akár visszamenőleg is— elolvashassák azon cikkeket, amelyek lapszemlénkből érdeklődésüket felkeltették. Kérjük, ilyen irányú igényüket írásban jelezzék Társaságunk levelezési címén.

Ars Organi 49 (2001) szeptember, december

A folyóirat őszi számát Martin Weyer írása vezeti be, melyben a szerző a száz esztendővel ezelőtt elhunyt német zeneszerző és zenepedagógus, *Josef Rheinberger* (1839–1901) életútját idézi fel. A liechtensteini származású, katolikus Rheinberger 1851-től Münchenben tanult, orgonatanulmányait többek között Johann Georg Herzognál folytatta. 1859-ben korábbi iskolájának tanára, 1864-től pedig a Müncheneri Oratórium Egyesület vezetője és az opera egyik korrepetítora lett. Bár zeneszerzőként a konzervatív romantika mendelssohni hagyományát követte, liturgikus használatra írt miséi és motettái mégis túl modernnek tűntek az „igazi egyházzene” bajnokainak, a ceciliánusoknak. Mivel a korabeli ceciliánus istentiszteleti felfogásban az orgonának erősen alárendelt szerep jutott, egyházi orgonista állása ellenére Rheinberger 20 szonátát és hét kötetnyi kisebb darabot felölelő orgonazenei termése alapvetően a koncertirodalomhoz tartozik.

Heddo Heide a *belgiumi Joseph Callaerts* (1830–1901) halálának századik évfordulóján emlékezik Lemmens egykori növendékének, majd az antwerpeni székesegyház orgonistájának munkásságára. Callaert kompozíciói, melyekhez többek között 60 orgonadarab (két szonáta, orgonaverseny, tokkáták, 24 Pièces d’orgue stb.) is tartozik, ugyancsak a német konzervatív romantika stílusát követik.

Günter Seggermann a *hamburgi Szent Katalin-templom orgonáinak történetét* ismerteti. A hanzaváros főtemplomában volt a XVII. század második felében orgonista Jan Adam Reincken, akihez az ifjú J. S. Bach is elzarándokolt. Az akkori hangszer, melyet a gyülekezet 1543-tól adatolhatóan szinte folyamatosan, 20–30 évenként bővítettett és megújított (s mely 1636-ban az első négymanuális északnémet hangszer is lett), a romantikus és neobarokk átépítések után az 1943-as nagy bombatámadás áldozatává vált. A még a bombázás előtt biztonságba helyezett tizenhat régi regiszter felhasználásával 1962-ben a lübecki Kemper-cég épített új hangszert (IV/75) a templomban. Az írás végén található táblázatban nyomon követhető az orgona diszpozíciójának változása 1543-tól 1925-ig.

Roland Eberlein tanulmányában a *fedett orgonaregiszterek eredetéről* állít fel egy (nem minden részletében meggyőző) hipotézist. Ugyan fedett regiszter már az aquincumi orgonában is volt, nincs bizonyíték arra, hogy ilyen sípokot

a középkorban is építettek volna. A szerző főként XV–XVI. századi források elemzésére támaszkodva feltételezi, hogy a regiszterorgona ismételt „feltalálását” követően, a XVI. század elején először svájci német mesterek építettek újra ilyen változatokat.

Andreas Kitschke a potsdami Schuke-cég egyik új orgonáját mutatja be (Potsdam — Klein-Glienicke, II+p/20), majd az ugyancsak potsdami Francia templomban újonnan elhelyezett XVIII. századi műemlékhangszer (Johann Wilhelm Grüneberg, 1783, I+p/13) történetét és restaurálását ismerteti.

A vitafórumban újabb vélemények olvashatók a drezdai Frauenkirche újonnan készítendő illetve rekonstruálandó orgonájának tervéről, valamint a berlini Marienkirche Wagner-orgonájának restaurálásáról.

A „Régi és új orgonák” rovatban a svájci Wädenswil református templomának német romantikus (Hans Späth, III+p/40) és a stockholmi Katalin-templom francia romantikus stílusjegyeket hangsúlyozó (Jan L. van den Heuvel/Dordrecht, III+p/62), de új orgonái mellett a berlini Corpus Christi-templomnak az elzászi orgonareform jellegzetességeit hordozó (Steinmeyer/Oettingen, 1925, III+p/70) és a doberlugi (Brandenburg tartomány) cisztercita templom későromantikus (Sauer/Frankfurt an der Oder, 1875, II+p/26) ízlésű műemlék-orgonáiról olvashatunk.

A tudósítások élén arról a GdO és a Ruhr-Universität által 2001 májusában Bochumban rendezett szimpóziумról készült beszámoló áll, mely az *átcsapó nyelvregiszterek keletkezésének, építésének és használatának történetét* igyekezett feltárni, valamint restaurálásuk eddigi tapasztalatait összegezni. A XIX. és a korai XX. században kedvelt lágy hangú regisztertípust a neobarokk orgonamozgalmat mint dekadens jelenséget elvetette, így annak nemcsak építési, javítási módszerei merültek lassan feledésbe, hanem a meglévő regisztereket orgona-felújítások során Németországban egészen az 1970-es évek végéig (idehaza még később is) rendre el is távolították. A szimpóziум előadásai a közeljövőben várhatóan nyomatásban is napvilágot látnak az *Acta Organologica* sorozatban.

A *gyülekezeti ének és a gregorián orgonakíséretének történetéről* Friedrich Wilhelm Riedel vezetésével az evangélikus tübingeni és a katolikus rottenburgi egyházzenei főiskolákon ugyancsak 2001 májusában tartottak szimpóziумot. Az előadások többek között arra is rávilágítottak, hogy míg a gregorián kísérete kezdetben az egyszerű számozott basszus volt, addig a gyülekezeti éneké a többszólamú kórustételek intavolációiból alakult ki.

Az újság téli számát a Gesellschaft der Orgelfreunde elnökének, *Wolfgang Baumgratz*nak köszöntője vezeti be, melyet a Társaság megalakulásának 50. évfordulója alkalmából az egykori helyszínen, Ochsenhausenben rendezett emlékülésen mondott.

Alfred Reichling egykori résztvevőként idézi fel az 1951-es „Oberschwäbische Barock-, Sing- und Orgeltage” előzményeit és eseményeit. A „Bach és a délnémet barokk orgona” témakör megbeszélése azzal a megállapítással zárult,

hogy nem lenne értelme „a Bach-játékot ezeken az orgonákon megtiltani”, s hogy „egy zeneművet nem károsít feltétlenül, ha a szerzői elképzeléstől eltérő hangzással szólal meg.” Az akkori orgonás tanácskozás határozatokat is hozott, melyekben további elvi állásfoglalások és a jövő programjai fogalmazódtak meg. I: „Az ochsenahuseni orgonás találkozó résztvevői elhatározták, hogy az elektroakusztikus orgonapótlékok minden fajtájának mint nem valódi orgonáknak használatát ellenzik.” II: Az egyházzenei intézményekhez „kéréssel kell fordulni, hogy az orgonapozitív-játékot kötelező tárgyként tantervükbe vegyék föl.” Karl Bormann müncheni mérnök javasolta, hogy a francia „Association des Amis de l’Orgue” mintájára jöjjön létre egy német egyesület is. Így született a III. határozat, a Gesellschaft der Orgelfreunde megalapításának kimondása. Végül a IV. határozat szerint „egymástól nem túlságosan távoli időpontokban alkalmas, eddig kevésbé látogatott helyszíneken orgonás találkozókat kell tartani.” Így kezdődött el az 1953-as ingolstadti rendezvényvel az azóta is éveként megrendezett „Tagung”-sorozat. A GdO első közgyűlését 1952 novemberében Stuttgartban tartották, ahol Walter Suppert választották a Társaság első elnökének. Wolfgang Adelung javaslatára 1953-tól látott napvilágot a szervezet folyóirata, az *Ars Organi*. A Társaság az elmúlt fél évszázadban jelentős nemzetközi elismerést szerzett, melyet elsősorban azóta megjelent több mint 180 kiadványának köszönhet. Reichling cikkét az 1951-ben Ochsenhausenben kiállított kisorgonák rajzai és leírásai követik.

Natalja Wladimirowna Malina a moszkvai Csajkovszkij Konzervatórium nagytermében álló *Cavaillé-Coll-orgona* történetét ismerteti. Az orgona építésének gondolata a XIX. század utolsó éveiben, a terem építésével egy időben merült fel. Bár az előzetes tárgyalások a német Walcker-céggel kezdődtek, Ch. M. Widornak, 1896-os moszkvai koncertjét követően, sikerült rávennie a konzervatórium igazgatóságát, hogy a hangszeret Cavaillé-Collnál rendeljék meg. Az új orgona először az 1900-as párizsi viláigiállítás orosz csarnokában lett felállítva, ahol nemcsak a legjelesebb francia orgonisták koncerteztek rajta, hanem a kiállítás aranyérmét és nagydíját is elnyerte. A hangszer 1901-ben építették fel Moszkvában, a befejező munkálatok Widor személyes felügyelete mellett zajlottak, aki az április 11-i avatókoncertet is tartotta. Az orgona károsodásokkal, de átépítés nélkül érte meg 100. születésnapját. 1982-ben művészettörténeti emlékké nyilvánították. A hangszer ma átfogó restaurálásra szorul. A jelentős igénybevétel és a rossz időjárásviszonyok miatt szakértői körökben egyúttal az orgona végleges áthelyezésének gondolata is felmerült.

Michael Heinemann *Ernst Pepping (1901–1981) orgonára írt korálfeldolgozásait* mutatja be néhány jellegzetes kompozíció elemzésével. Bár Pepping művei mérítenek a XVI–XVIII. század cantus firmus-feldolgozási technikáiból is, alapvetően a romantikus korálfantáziák hagyományát folytató, liturgikus kötöttségeket figyelembe nem vevő, öntörvényű karakterdarabok.

Manfred Albus *Wolfgang Stockmeier 70. születésnapja* alkalmából a kiemelkedő német orgonista, zeneszerző és pedagógus életrajzát ismerteti.

Az orgonamúzeumokat bemutató sorozatban Jürgen Rodeland ezúttal a *windesheimi Orgel ART Museum*-ra hívja fel a figyelmet. Az Észak-Rajna-Vesztfália tartomány valamint alapítványok és az Oberlinger-orgonauzem által 5 millió márkás költséggel újonnan létesített intézményt az Oberlinger-cég üzemelteti. Így ide került a neves orgonaépítő család és Otto Heuss orgonaépítő hangszergyűjteménye is, melyekben nemcsak orgonák, hanem számos húros billentyűs hangszer is található (a hangszeres részletes ismertetését ld. a <www.orgel-art-museum.de> honlapon!)

Michael Peer cikkében az Alsó-Ausztria északnyugati részében fekvő *Waldviertel* 1870 és 1910 között épült, ma jórészt *elhanyagolt falusi orgonáira* hívja fel a figyelmet.

Herbert Windisch az *alsó-ausztriai Haag plébániatemplomának új orgonáját* (III+p/36) mutatja be, melyet az Oberösterreichische Orgelbauanstalt Kögler GmbH (St. Florian/Linz) készített a klasszikus orgonaépítészet számos módszerének felelevenítésével. Így a szélellátást taposóval is ellátott ékfűvők biztosítják, a temperálás sem kiegyenlített, tölgyből készültek a fasípok és az orgonaház, s a homlokzat kivételével a fémsípok óntartalma csupán 17%.

Martin Balz a *premontrei apácák egykori altenbergi temploma orgonájának* restaurálásáról számol be (Johann Wilhelm Schöler/Bad Ems, 1758, II+p/23). A kolostor feloszlatása után (1802) ritkán használt templomban gyakorlatilag eredeti állapotában maradt fenn a barokk hangszer, melynek manuálművei —a középső Rajna-vidék hagyományához igazodva— egymás fölött a mellvédben helyezkednek el. A cikk táblázatokban ismerteti az orgona helyreállított temperálását valamint a sípmenzúrákat.

A „*Vitafórum*” rovatban ismét heves szópárbajt olvashatunk a drezdai Frauenkirche orgonatervéről (ld. a <www.frauenkirche-silbermann.de> honlapon!) valamint Alexander Koschel, a Ladegast-Kollégium elnökének nyilatkozatát a lipcsei Nikolaikirche Ladegast-orgonájának tervezett rekonstrukciójáról és bővítéséről. Mint Koschel írásából kitűnik, Lipcsében valójában „személyes ambíciók és elfogultság” kielégítésére tervezik a hangszer teljes átépítését. Ennek hivatalos alapját azonban Ladegast orgonaépítői stílusának eredetéről hangoztatott áltudományos következtetések képezik („Ladegast ismerte a silbermanni orgonaépítési hagyományt” és „tanulmányozta Cavaillé-Coll nagy párizsi orgonáit”), melyek a szerző szerint csupán arra szolgálnak, hogy „Ladegast nevével botrányos módon visszaélve a nyilvánosság és a műemléki hatóság kegyeit elnyerjék, és biztosítsák a tulajdonképpeni szándékok megvalósításához szükséges anyagi eszközöket.”

A tudósítások élén egy terjedelmes beszámoló áll a GdO 49., 2001. évi metzi találkozójáról és a Társaság taggyűléséről, melyet az ochsenhauseni jubileumi „Tagung” programjának ismertetése követ.

A lapszámot a szokásos bőséges szemlerovat és programelőzetes zárja.